

Maksa Luburića (1913.-1969.), zapovjednika koncentracijskih logora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Usredotočujući se na tri glavne faze njegova života prije proglašenja NDH 1. travnja 1941. godine, autori nastoje rasvijetliti slabije poznat dio njegova života, a istovremeno odgonetnuti u kojoj su mjeri te životne faze utjecale na njegove kasnije postupke i razmišljanja kao i na njegov brz uspon u hijerarhiji ustaškoga režima.

Pomorstvo Nezavisne Države Hrvatske u okolnostima talijanske prisutnosti na istočnom Jadranu (1941. – 1943.) (359-382) naslov je rada čiji je autor Nikica Barić. U radu se razmatra međusoban odnos Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije na Jadranskom moru u razdoblju između potpisivanja Rimskih ugovora 18. svibnja 1941. godine i talijanske kapitulacije u rujnu 1943. godine. Proučavaju se glavne značajke hrvatskoga pomorstva poput talijanskoga nadzora nad hrvatskim lukama, hrvatske pomorske snage, odvijanja pomorskoga prometa i stanja hrvatskoga ribarstva.

Još jednom temom vezanom uz razdoblje Drugoga svjetskoga rata bave se Mateo Bratanić i Tomislav Ražnjević u prilogu *Partizanska propaganda na zadarskom području 1943. – 1945. s naglaskom na ulogu Komunističke partije Hrvatske* (383-437). Na osnovi dostupnih povijesnih vrela i literature u radu se prikazuju osnovne značajke pisane antifashiističke propagande u zadarskome okrugu u razdoblju između kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine i samoga početka 1945. godine. Rad se sastoji od četiri dijela koja čitatelje upoznaju s čimbenicima koji su utjecali na razvoj i učinkovitost ratno-političke propagande te s ciljevima korištenja te propagande na ovome području.

Godinu 1988. i 1989. u socijalističkoj Jugoslaviji obilježili su masovni prosvjedi Srba i Crnogoraca, poznatiji pod terminom “događanja naroda,” uz pomoć kojih je autonomija pokrajina Kosovo i Vojvodina unutar SR Srbije svedena na formalnost, a nesklono političko rukovodstvo SR Crne Gore uklonjeno.

U članku Davora Marijana “*Događanja naroda*” u *Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj* (439-467) može se pratiti kako je model “događanja naroda” primijenjen na teritoriju SR Hrvatske na primjeru dva masovna okupljanja u Kninu u veljači i srpnju 1989. godine, a koja su se pretvorila u javno iskazivanje srpskoga nacionalizma u Hrvatskoj.

Posljednji članak u časopisu naslovljen je *Pregled povijesti zadarskog zdravstva* (469-496). U ovome preglednom radu Neven Skitareljić, Robert Nezirović i Nataša Skitareljić prate razvoj zdravstvenih ustanova u Zadru i na zadarskome području počevši od antičkoga doba pa sve do modernih vremena. Radom se nastoji utvrditi koliku je važnost zadarsko zdravstvo imalo u životu žitelja ovoga grada kao i kako je ta zdravstvena djelatnost pojedinim povijesnim razdobljima pratila europska i svjetska dostignuća u medicini.

Ovaj broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* karakterizira znatan broj znanstvenih radova koji u kronološkome i geografskome smislu pokrivaju širok spektar tema, što će zasigurno biti od velike koristi za čitateljsku publiku.

Juraj Balić

Katica Jurčević, Ozana Ramljak i Zlatko Hasanbegović (ur.), *Hrvatska i Turska, Povijesno-kulturni pregled*, Zagreb: Srednja Europa; Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”, 2016, 136 stranica

Zajednička prošlost Hrvatske i Osmanškoga Carstva ostavila je duboki trag u hrvatskoj kulturnoj, materijalnoj i jezičnoj baštini, a neraskidiva veza Hrvatske i Turske poteže se i u današnje vrijeme zahvaljujući intenzivnim diplomatskim, gospodarskim i kulturnim pregnućima obiju zemalja. Obuhvatan pregled tursko-hrvatskih veza omogućava

bolje razumijevanje zajedničke povijesti, aktivnije međudržavno povezivanje u sadašnjosti i uspješnu nadogradnju tursko-hrvatsko odnosa u budućnosti. S tim ciljem priređen je zbornik radova *Hrvatska i Turska. Povijesno-kulturni pregled* u kojemu su, kao što napominju urednici u *Predgovoru /V-VII/,* dosadašnja istraživanja po prvi puta objedinjena u tri tematske cjeline: kulturološko-jezičnu, baštinsku i političko-gospodarsku. *Predgovoru* prethodi *Sadržaj /III/,* a na kraju knjige nalazi se dodatak *O autorima i urednicima* (135-136) u kojemu se mogu pronaći relevantne pojedinosti o osobama koje su za služne za realizaciju zbornika.

Zbornik otvara članak povjesničara Nenada Moačanina *Hrvatsko-turski odnosi – pregled povijesne interakcije* (1-20) u kojemu je predstavljen povijesni presjek hrvatsko-osmanskih veza od prvih dodira Hrvata s maloazijskim Turcima koncem 14. stoljeća pa do osmansko-habsburških ratova u ranome novom vijeku (od konca 15. do konca 18. stoljeća). Na temelju osmanskih poreznih popisa razmotren je niz povijesnih procesa koji su obilježili gospodarski razvoj u hrvatskim selima i gradovima, društvenu stratifikaciju stanovništva i njihova demografska kretanja. Autor se osvrće i na pitanje islamizacije katolika u Bosni i Hercegovini, a razloge pronalazi u mogućnostima boljega ekonomskog i društvenog profiliranja. Ispitujući uzroke turkofilskih i turkofobnih raspoloženja, autor je konstruirao kulturni imaginarij kolektivnoga pamćenja na hrvatskim prostorima od 17. do 20. stoljeća.

Višestoljetne dubrovačko-osmanske odnose predstavila je povjesničarka Vesna Miović u članku *Osmansko Carstvo i Dubrovačka Republika* (21-34). Autorica otkriva da su Osmanlije Dubrovniku ostavile slobodu jer su im Dubrovčani mogli pružiti niz pogodnosti – usluge dubrovačke luke, informacije o zapadnome svijetu i raznovrsne poklone. Neizostavni dio njihova odnosa bio je harač koji su dubrovački poklisari predavali na Porti. Kroz epizodu s velikim vezinom Kara Mustafa-pašom autorica je predstavila dva

različita karaktera dubrovačkih poklisara harača – Marojicu Cabogu i Sekunda Gozzu. U njihovoj pratnji nalazili su se dragomani (prevoditelji), život kojih je rekonstruiran zanimljivim crticama iz arhiva. Glavnu polugu dubrovačke diplomacije činili su pokloni, a njihov je opis autorica popratila povijesnim anegdotama iz arhiva.

Nakon povijesnoga pregleda slijede tri priloga arhitekta Zlatka Karača o islamskoj umjetnosti, arhitekturi i urbanizmu u Hrvatskoj. U radu *Tursko-islamska umjetnost i umjetnički obrt u Hrvatskoj* (35-50) autor donosi pregled islamske umjetnosti u kamenu, predstavlja proizvode od orijentalnoga tekstila, funduse rukopisnih knjiga i osmanskih isprava te uporabne predmete od osmanske keramike, stakla i metala, koji se čuvaju u knjižničnima, muzejskima, samostanskim i arhivskim fondovima. Najbrojniju skupinu kamene plastike čine *mezarski nišani* (nadgrobni spomenici) koje autor ubicira u Slavoniji, Moslavini i Dalmatinskoj zagori, ali i na Korčuli i Braču. Time potvrđuje činjenicu da su dalmatinske kamenarske radionice klesale i izvozile spomenike za muslimanska groblja u Hercegovini. Među metalnim predmetima najbrojniju skupinu čini orijentalno vatreno i hladno oružje koje se čuva u Hrvatskome povijesnom muzeju. Autor napominje da se u domaćim zbirkama orijentalnih predmeta čuvaju brojni neautohtoni predmeti koji ne pripadaju lokalnoj produkciji i baštini s hrvatskih prostora te su potrebna sustavna istraživanja kojima će se utvrditi njihovo podrijetlo, starost, autentičnost i autohtonost. Takva bi istraživanja doprinijela “revalorizaciji i afirmaciji osmanskih umjetničkih prinosa na našem tlu,” koji su u odnosu na hrvatsku baroknu i renesansu umjetnost zanemareni u znanstvenim raspravama. Uz članak je priložen opis Abdullah Hâtifijeve iluminirane rukopisne knjige s konca 16. stoljeća. Faksimil Hâtifijeve *Teymür-name (Timurnâme)* može se naći u slikovnim priložima na kraju knjige, zajedno s ostalim reprezentativnim primjercima orijentalne umjetnosti s hrvatskih prostora.

Na članak o islamskoj umjetnosti nadovezuje se rad Zlatka Karača *Tursko-islamska arhitektura i graditeljstvo u Hrvatskoj* (51-72). U njemu autor locira džamije koje su podignute na području Slavonije, Like, Dalmatinske zagore i Makarskoga primorja u vrijeme osmanske vlasti i utvrđuje da su one, osim ako nisu prenamijenjene u crkve, većinom sustavno porušene nakon povlačenja Osmanlija s hrvatskih prostora. Iako su materijalni ostaci džamija uklanjani i u novije vrijeme, autor naglašava da je tijekom 20. stoljeća došlo do oživljenja islamske umjetnosti, koje se očituje u projektima o podizanju novih bogomolja zbog doseljavanja bosanskih muslimana. Osim džamija autor ubicira i gradove u kojima su podizane tekije (derviški samostani), razmatra očuvanost, rekonstrukcije i arhitektonske koncepte islamskih groblja u Hrvatskoj, identificira lokacije i ostatke mostova, mlinova, drumova, vjerskih škola, zdenaca (česama), bunara, hamama i hanova, među kojima se po monumentalnosti i očuvanosti izdvaja han vezira Jusuf-paše Meškovića u Vrani. Među osmanskim fortifikacijskim ostacima autor ističe kulu Norinsku na obali Neretve koja je izvrsno očuvana jer je do novijega vremena služila kao vjetrenjača. Također, među stambenom arhitekturom "turskih kuća" zanimljivo je izdvojiti neobične primjere koji su nastali izvan djelokruga osmanske vlasti i to u Bakru i u Rijeci. Uz članak je priložen opis najveće i najcjelovitije sačuvane islamske bogomolje – Ibrahim-pašine džamije u Đakovu. Fotografije džamije i ostalih očuvanih primjeraka osmanske arhitekture u Hrvatskoj priloženi su na kraju knjige.

Slijedi članak Zlatka Karača *Tursko-islamski urbanizam u Hrvatskoj* (73-84) koji je tematski komplementaran s prethodna dva teksta. Autor u članku razmatra urbanu strukturu, položaj i razvoj pojedinih hrvatskih naselja i gradova pod osmanskom upravom. Vojni, geografski i upravni razlozi utjecali su na promjenu prostorne hijerarhije gradova, što je za posljedicu imalo različit urbani razvoj, a time i različitu osmansku nomenklaturu. U tome kontekstu autor izdvaja

Požegu i Ilok, koji su podignuti na rang šehera odnosno grada, te Vukovar koji veličinom i upravnim statusom opada na razinu sela Nijemci. Među urbanističkom ostavštinom iz razdoblja osmanske vladavine autor je izdvojio Gospić, koji je u svojem nukleusu osmansko naselje i Petrinju, koja je razvijena iz osmanske palanke (manja utvrda). Dodatne tragove osmanskoga urbanizma autor istražuje u toponimima naselja, zaseoka, sela ili dijelova gradova, slikovnim vedutama hrvatskih gradova, kartografskim prikazima i pisanim izvorima iz osmanskoga doba.

Filolog Ekrem Čaušević u članku *Miloš Mandić i njegov rječnik turcizama (O prvom rječniku turcizama u povijesti turkologije)* (85-92) predstavlja prvi rječnik turcizama koji je objavljen u Bosni i Hercegovini 1881. godine pod nazivom *Turcizmi u Bosni*. Na temelju nekrologa izdanoga u *Bosanskoj vili* 1900. godine povodom smrti novinara Miloša Mandića, Čaušević otkriva da je upravo spomenuti novinar anonimni autor prvoga rječnika turcizama. Čaušević je rekonstruirao život i karijeru Miloša Mandića, koji je tijekom uspostave austrougarske vlasti u osmanskoj Bosni i Hercegovini radio u prvoj bosanskoj tiskari – "Vilajetskoj štampariji." Mandićeva prosvjetna, prevoditeljska, lektorska, filološka i novinarska djelatnost bila je pod utjecajem reformske jezične politike, a njegov puristički stav prema turcizmima, kao što opaža Čaušević, prisutan je i u predgovoru njegova rječnika. Čaušević je predstavio strukturu Mandićeva rječnika, koji je ocijenio kao "pouzdan" i "relevantni izvor," lišen "ideološki obojenih tonova." U tome kontekstu Mandićev rječnik uspoređen je s "nešto starijim" rječnikom turcizama Đorđa Popovića koji obiluje nepouzdanim i proizvoljnim tumačenjima turcizama te snažnim protuturskim nabojem.

Pregled suvremene prevoditeljske aktivnosti s turskoga na hrvatski jezik predstavili su Ekrem Čaušević i književnik Neven Ušumović u članku *Turska književnost u hrvatskim prijevodima (1990.-2013.)* (93-110). Autori ističu da se prevođenje s turskoga jezika

“gotovo ugasilo” u poslijeratnoj Jugoslaviji (1945. – 1991.) da bi nakon proglašenja hrvatske neovisnosti broj prevedenih djela bilježio snažan porast. Razlog jačanju interesa za tursku kulturu i književnost autori pronalaze u nastojanjima neovisne Republike Hrvatske za državnim priznanjem, a povoljno političko ozračje okrunjeno je 1994. godine osnivanjem Katedre za turkologiju na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na čelu s njezinim utemeljiteljem i predstojnikom Ekremom Čauševićem. Autori donose pregled prevedenih i objavljenih knjiga, liste najprodavanijih i najčitanijih turskih naslova i popis nakladničkih kuća koje su od 1994. do 2013. godine podržale rad mladih prevoditelja, među kojima se s prijevodima romana Orhana Pamuka afirmirala nagrađivana docentica na Katedri za turkologiju Marta Andrić. Autori također ukazuju na problem autorskih prava u slučajevima plagiranja i nedopuštenoga preuzimanja hrvatskih prijevoda i osvrću se na malobrojne prijevode hrvatskih autora u Turskoj, među kojima se ističu nobelovac Ivo Andrić i književnik Miljenko Jergović.

O neraskidivoj povezanosti prošlosti i sadašnjosti između Hrvatske i Turske piše etnologinja Janja Kovač u članku *Viteški turnir koji podsjeća na zajedničku prošlost – sinjska alka* (111-117). Autorica donosi opis viteškoga turnira, kriterije za izbor alkara i povijesnu podlogu Sinjske alke. Razmatrajući značenje Alke i razloge njezina tristogodišnjega očuvanja, autorica se osvrće i na inicijativu Republike Hrvatske u izgradnji Alkarskih dvora u Sinju, koji će predstavljati novi doprinos širenju vrijednosti i tradicije stanovništva Cetinske krajine. Turcizmi koji su uvriježeni u službenoj alkarskoj terminologiji i kontakti između Viteškoga alkarskog društva i Veleposlanstva Republike Turske samo su neki od primjera povezanosti Hrvatske i Turske kroz sinkretistički karakter Sinjske alke.

Sinjska alka tek je jedna od kulturnih manifestacija kroz koju se očituje suradnja Republike Hrvatske i Turske. Pregled ostalih znanstvenih i kulturnih projekata donosi

povjesničar Anđelko Vlašić u članku *Povijest znanstvene i kulturne suradnje Republike Hrvatske i Republike Turske* (119-125). Nakon Ugovora o prosvjetnoj i kulturnoj suradnji te Ugovora o znanstvenoj, tehnološkoj i visokoškolskoj suradnji iz 1996. godine uslijedio je niz hrvatsko-turskih međudržavnih sporazuma. Kao što autor otkriva, provedbom potpisanih ugovora ostvarena je razmjena studenata i profesora, dodjela stipendija, otvaranje lektorata za hrvatski jezik i književnost na visokoškolskim ustanovama u Turskoj, materijalna i kadrovska pomoć zagrebačkoj Katedri za turkologiju, razmjena stručnjaka i umjetnika te digitalnih kopija rukopisa i kataloga. Među brojnim oblicima suradnje ističe se zajednički projekt digitalizacije opsežne građe iz Orijentalne zbirke Arhiva HAZU-a, koji je 2014. godine rezultirao tiskanjem višesveščanoga kataloga na turskom i hrvatskom jeziku. Autor naglašava da udruge i društva hrvatsko-turskoga prijateljstva – sa sjedištima u Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Splitu – imaju važnu ulogu u kulturnoj, umjetničkoj, gospodarskoj, turističkoj i sportskoj razmjeni dviju zemalja.

Povjesničarka Ana Malnar zatvara zbornik člankom *Hrvatska i Turska – stoljetni odnosi koji imaju budućnost* (127-133), u kojemu donosi pregled hrvatsko-turskih bilateralnih odnosa od 1992. do 2014. godine u kontekstu opće regionalne politike na prostoru jugoistočne Europe. Autorica iznosi da je razvoj modernih međudržavnih odnosa počeo turskim priznanjem neovisnosti Republike Hrvatske 1992. godine, a zatim primjećuje da je početkom 21. stoljeća hrvatsko-turski odnos ušao u novu fazu. Naime, za razliku od Hrvatske koja od toga vremena teži eu-rointegraciji, Turska čini znatan zaokret od sekularizma i republikanizma, a vanjskopolitički angažman usmjerava na područja koja su se nekada nalazila u okviru Osmanskoga Carstva. Ipak, napomenuto je da obje zemlje potiču regionalnu stabilizaciju jugoistočne Europe kroz članstvo tamošnjih zemalja u Europskoj uniji i Sjevernoatlantskome savezu (NATO). Iako autorica zaključuje da Hrvat-

ska i Turska kroz brojne bilateralne susrete i sporazume njeguju dobru suradnju i razvijaju prijateljske odnose, na razvoj njihova odnosa nepovoljno je utjecao ulazak Hrvatske u Europsku uniju zbog uvođenja recipročnoga viznog režima i ukidanja Ugovora o slobodnoj trgovini.

Prikazani zbornik nesumnjivo će koristiti širokome krugu čitatelja jer multidisciplinarnim pristupom i znanstveno-popularnim stilom obrađuje raznovrsne teme koje su ključne za bolju valorizaciju hrvatsko-turskih odnosa u prošlosti i sadašnjosti. Osim što popularizacija istraživanja uglednih znanstvenika omogućava unapređenje znanja o hrvatsko-turskim odnosima, ovaj zbornik predstavlja i korak u provedbi kulturno-znanstvenih ugovora između Hrvatske i Turske.

Ruža Radoš

Treći Trijenale međunarodnoga znanstvenog skupa *Gradovi hrvatskog srednjovjekovlja: Grad i došljaci* (Zagreb, 25.-26. listopada 2016.)

Oblikovanje europskih gradskih društava u srednjemu vijeku uvelike je ovisilo o neprekidnome priljevu došljaka, koji su mijenjali socijalnu, ekonomsku i pravnu strukturu kako domicilnoga stanovništva, tako i gradova u koje su migrirali. Iako historiografska tema došljaka nije novitet, krucijalna je za razumijevanje fenomena oblikovanja grada. Treći Trijenale međunarodnoga znanstvenog skupa "Gradovi hrvatskog srednjovjekovlja" održan je u Zagrebu u Hrvatskome institutu za povijest 25. i 26. listopada 2016. godine. Nakon otvorenja skupa uvodno je predavanje održala Irena Benyovsky Latin, predsjednica organizacijskoga i znanstvenoga odbora skupa. U organizaciji su također sudjelovali Zrinka Pešorda Vardić i Bruno Škreblin, a članovi znanstvenoga odbora, uz Benyovsky Latin i Vardić, bili su Stanko Andrić, Nenad

Vekarić i Danko Zelić. Potporu skupu dalo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske odnosno Hrvatska zaklada za znanost (projekt URBES, voditeljica Irena Benyovsky Latin).

Program se sastojao od osam sekcija, s tri ili četiri izlagača, povjesničara iz Hrvatske, Mađarske, Austrije, Italije i Slovenije te se u cijelosti održavao na engleskome jeziku.

Tijekom izlaganja pozornost je bila usmjerena na status samih došljaka u gradovima, njihovome napretku i taktikama umrežavanja u novoj sredini kao i društvenim naslovima koje su stjecali. Došljaci su se, unutar samih urbanih središta, kategorizirali prema podrijetlu, razlogu dolaska, duljini boravka u gradu i imovinskome statusu, a posebno značenje pridano je načinu na koji su oblikovali gradska središta te reakciji društva na njihovu prisutnost. Stoga možemo zaključiti da je cilj ovoga znanstvenog skupa bio otvaranje novih pitanja o došljacima, kako u hrvatskoj, tako i u medijevistici područja s kojima su srednjovjekovne hrvatske zemlje bile u doticaju.

Sekciju naziva *The Town and the Newcomers* otvorila je Katalin Szende, koja se bavila problematikom došljaka na području srednjovjekovnoga Ugarskog Kraljevstva između 13. i 15. stoljeća. U izlaganju *Natives or Newcomers? 'Slavs' in the Towns of Medieval Hungary* naglasak je bio na doseljenim Slavenima i načinu na koji su se integrirali među domicilnim stanovništvom. Pritom su istaknute četiri ključne točke: način na koji je lokalno stanovništvo razlikovalo novopridošle "Slavene" (bilo po onomastičkim parametrima, po mjestu podrijetla i migracije ili po nazivu "Sclavus"), situacije u kojima je etničko podrijetlo imigranata sputavalo njihovo aktivno sudjelovanje u administrativnim tijelima i svećeničkoj službi zbog problema komunikacije Slavena i starosjedilaca, pitanje integracije pridošlica te njihov prinos urbanoj životu i povezivanju grada s područjima iz kojih su dolazili, kao i razlike između slavenkih pridošlica i gradskog stanovništva.